

M. A. NUMMINEN

Ludwig Wittgensteinin *Tractatus*ksen ensimmäinen lause

Arvoisa lukija, kuulun niihin ihmisiin, jotka ahmivat liikaa aineita yliopiston opetustarjonnasta ja joiden valmistuminen tyrehtyy valinnan vaikeuteen.

Olin uteliaisuudesta ostanut Akateemisesta kirjakaupasta ehkä vuonna 1962 Ludwig Wittgensteinin kirjan *Tractatus Logico-Philosophicus*. (Minulla oli tapana vetelehtiä hyppyuntien aikana Akateemisessa tai Suomalaisessa tutkimassa tieteellisiä kirjoja.) Käytännöllisen filosofian kurssit tuntuivat liian maanläheisiltä avantgardesta, metafysiikasta ja vallankumouksesta kiinnostuneesta opiskelijasta. Niinpä syksyllä 1964 alkanut yliopiston ruotsinkielisen filosofian professorin, Erik Steniuksen, luentosarja Wittgensteinin *Tractatus*sesta tuntui houkuttelevalta.

Jonkin asteinen mutta ei liian suuri ongelma oli, että Stenius tietenkin luennoi ruotsiksi. Anders Wedbergin *Tractatus*-ruotsinnos oli ilmestynyt Bonniersin kustantamana 1962, mutta Stenius ei viitannut siihen vaan Wittgensteinin alkuperäiseen saksankieliseen tekstiin. Minun ohellani jollakulla muullakin oli luennoilla Routledge & Kegan Paul Ltd:n vuoden 1961 saksalais-englantilainen painos. Stenius viittasi saksankielisiin lauseisiin. Englanninnoksesta oli hivenen hyötyä.

Nuoruuden yltiöpäisyydessäni jäin muutaman kerran luennon jälkeen keskustelemaan professori Steniuksen kanssa siitä, mitä Wittgenstein lienee tarkoittanut, koska en ollut luennon aikana kyennyt saamaan selvää asiasta. Pari kertaa kävimme keskusteluja siitä, miten Wittgensteinin lauseet voitaisiin suomentaa. Tämä oli pulmallista. Professori ei osannut suomea niin hyvin, että olisi voinut kääntää itse Wittgensteinia, mutta hän kyllä osasi sanoa suomeksi joitakin tärkeimpiä omia ajatuksiaan Wittgensteinista.

Erityisen kiinnostukseni kohteena oli *Tractatus*ksen ensimmäinen lause, *Die Welt ist alles, was der Fall ist*. Routledge-kirjassa D. F. Pears ja B. F. McGuinness ovat kääntäneet lauseen johdonmukaisesti, *The world is all that is the case*. En enää muista, yrittikö professori Stenius auttaa minua ruotsinnoksen avulla, *Världen är allt som är fallet*. Jos olisin silloin ymmärtänyt paremmin ruotsia, olisin käsittänyt *Fall*-sanon monimielisen ja monikäyttöisen merkityksen. Nyt luulen, että en tajunnut tarpeeksi hyvin *Fall*-sanon filosofista ja arkista ilmaisuvoimaa. Tämähän on aivan selvää sekä saksankielisessä alkuperäislausessa että vaikkapa englanninnoksessa tai ruotsinnoksessa – tosin ”ulkoruotsalaisena” minusta Wedbergin käännös ei ole yhtä tarkka kuin Pearsin ja McGuinnessin, vaikka sen pitäisi olla, koska ruotsi on lähempänä saksaa kuin englanti.

Levytin 1966 *Tractatus*-sarjani kaksi ensimmäistä laulua englanninkielisiin käännöksiin, singlelevylle. Syy miksi sävelsin englantilaisiin teksteihin oli se, että Pekka Gronowilla ja minulla oli tuohon aikaan rockbändi, jossa kumpikin lauloimme rhythm-and-bluesia alkukielellä (Pekan bravuuri oli *Shake your moneymaker*). Niinpä sen enempiä kunnioittamatta Ludwig Wittgensteinin alkuperäistä ilmaisua koetin lähestyä *Tractatus*ta jazzin ja rockin keinoin. Levy oli floppi. Pekka ja minä lähetimme sitä Ruotsiin, Länsi-Saksaan, Englantiin ja USA:han, mutta emme saaneet mitään palautetta. Tietenkin annoin levyn myös professori Erik Steniukselle. Hän ei koskaan kommentoinut sitä. Varmaankin yksi syy huonoon menestykseen oli silloin käyttämäni tankeroenglanti, joka minun mielestäni lisäsi huvittavuutta, muiden mielestä ei.

Tractatus-sarja, kuusi laulua, esitettiin kokonaisuudessaan Nuorison Taidetapahtumassa Turussa syksyllä 1966. Se oli katastrofi; kukaan ei ymmärtänyt mitään.

Vuonna 1971 ilmestyi Heikki Nymanin *Tractatus*-suomennos, jonka oitis hankin. Luin käännöksen erittäin huolellisesti ja myöhemmin kiitin Heikkiä suurenmoisesta työstä. Hiukan mielessäni ihmettelin ensimmäisen lauseen käännöstä, ”Maailmaa on kaikki, mikä on niin kuin se on.” En kuitenkaan vielä silloin ottanut kantaa asiaan, koska itsellenikään ei ollut ehdotusta sen suomennokseksi.

Tractatus-sarjan ensiesityksestä kului kaksikymmentäkaksi vuotta. Sitten vuonna 1988 vanha ystäväni, myöhemmin Tukholman Teknisen filosofian professori Bo Göranzon otti yhteyttä ja kysyi, olenko koskaan säveltänyt Wittgensteinia. Kerroin hänelle 60-luvun epäonnistumiset. Hän ehdotti, että tulisin esittämään ne *Dialogseminariet*-nimiseen kansainväliseen filosofikonferenssiin Tukholmaan. Menin tilaisuuteen säestäjänäni Pedro Hietanen. Osanottajia oli monesta maasta: USA:sta, Japanista, Australiasta ja useasta Euroopan maasta. *Tractatus*-sarja oli valtava menestys. Sen rohkaisemana Pedro ja minä tuotimme 1989 Wittgensteinin satavuotissyntymävuoden kunniaksi koko *Tractatus*-sarjan levyille.

Levyn kanteen painatin laulujen sanat monella kielellä. Oli saksa, englanti, ranska, ruotsi ja suomi – sekä erikoistilauksena Jouko Lindstedtiltä ja Pekka Virtaselta esperanto. Lauluja monena vuonna tarkastelleena olin huomannut, että Heikki Nymanin käännökset eivät olleet kovin laulullisia. Niinpä suomensin – alkupe- räiskustajanjan luvalla – säveltämäni tekstit uudestaan. Koetin saada mukaan poljentoa.

”Tämä on erittäin häiritsevää.”

Alkoi taistelu ensimmäisen lauseen kääntämisestä. Minua vaivasi *Fall*- sanan monimerkityksisyys, mutta juutuini syystä tai toisesta sen merkitykseen 'tapaus'. Ensimmäinen lause sai suomennoksen ”Maailma on kaikki, mitä se tapauksittain on.”, vaikka jokin päässäni pani ankarasti vastaan.

Laulullisuudesta puheen ollen: *Tractatuksen* viimeisen lauseen käännös Heikki Nymanin mukaan on jäänyt yleiseen käyttöön, ”Mistä ei voi puhua, siitä on vaiettava.” Tämä on erittäin häiritsevää. Wittgenstein oli musiikkimiehiä. Hän hallitsi myös rytmit. Hänen tekstinsä *Wovon man nicht sprechen kann, darüber muss man schweigen* on musiikillisesti soljuva. ”.. siitä on vaiettava.” ei ole. Olen koettanut kymmeniä vuosia saada ainakin filosofeja omaksumaan oman käännökseni, ”Mistä ei voi puhua, siitä täytyy vaieta”, mutta se ei ole levinnyt. Kuitenkin ”siitä täytyy vaieta” niveltyy paremmin Wittgensteinin *darüber muss man schweigen* -lauseen rytmin kanssa – ja se on helppo laulaa suomeksikin.

Olin *Dialogseminarietissa* mukana seitsemän vuotta. Se järjestettiin (ja järjestetään yhä) joka toinen vuosi Tukholmassa, joka toinen vuosi muualla Euroopassa. Etupäässä tein sävellyksiä (mm. Denis Diderot'n ja Miroslov Holubin teksteihin), joita esitettiin konferensseissa. Toisinaan kuitenkin Bo Göranzon halusi minun puhuvan jostakin teemasta, ja niinpä puhuin Wittgensteinin *ordinary language*-menetelmällä.

Minua askarrutti *Tractatuksen* ensimmäinen lause. *Dialogseminarietin* kautta tutustuin monien maiden filosofeihin. Sain heidän avullaan hankituksi lisää erikielisiä käännöksiä. Ranskannoksesta huomasin, että ensimmäinen lause on käännetty ilman *Fall*-sanaa, joka ranskaksi on *cas*. Myöskään italia ei käytä *Fall*-sanaa,

caso. Italiaksi ensimmäinen lause on käännetty näin: *Il mondo è tutto ciò che accade*. Verbi *accadere* on suomeksi ”tapahtua”, ”sattua”. Tämä oli heureka! 1990-luvulta alkaen aloin käyttää *Tractatuksen* ykköslauseen suomenosta ”Maailman on kaikkea, mikä tapahtuu.” Helsingin filosofien opiskelijoiden lehti, *Minervan pöllö*, käytti tätä mottonaan monta vuotta.

Routledge levitti 1990-luvun alussa muutaman vuoden ajan *Tractatus*-sarjaa. Päämarkkinat olivat Euroopassa, mutta hiukan tuotetta tilattiin myös Yhdysvaltoihin. Markkinontijohtaja David Croom oli huumorimiehiä. Hän lähetti minulle toisinaan faksin: ”Nyt onnistuimme myymään kaksi kappaletta Pakistaniiin.” Ja: ”Hei, saimme myydyksi kolme kappaletta Brasiliaan.” Muutamassa vuodessa harvat levyt loppuivat myös Suomesta, eikä näin marginaaliselle musiikille ollut enää kyntää.

Vuonna 2002 kirjani *Tango ist meine Leidenschaft* myynti ja levitys oli siirtynyt Haffmans Verlagilta Zweitausendeins-kustantamoon. Seuraavan vuonna *Baarien miehen* ja Joulupukki-kirjani (olemassa vain saksaksi) lisäksi Zweitausendeins halusi julkaista *Tractatus*-sarjan uudestaan, koska se sopi oheistuotteeksi paksun Wittgenstein-kirjan rinnalle. CD-levy pakattiin koteloon, jossa levyn lisäksi oli pieni vihko esittelyteksteineen ja laulunsanoineen. Nyt panin ensimmäisen lauseen suomenkieliseksi muodoksi ”Maailma on kaikkea, mikä tapahtuu.”

Tämäkään ei vaikuttanut sisällöllisesti oikealta. Piti koettaa pinnistaa suomeksi se, mitä Wittgenstein tarkoittaa saksankielisellä lauseellaan. 2000-luvun puolivälistä alkaen palasin yhä uudestaan miettimään *Tractatuksen* ensimmäisen lauseen kääntämistä. *Fall*-sanan merkitys oli pakko saada sanotuksi suomeksi niin, että ensimmäinen lause on sekä filosofinen että arkikielinen siten, kuin Wittgenstein tuntuu haluavan asian ilmaista. Onhan *Tractatuksessa* muitakin toteamuksia, jotka ovat yhtä hyvin jokapäiväistä kieltä kuin filosofiaakin. Esimerkiksi viidennen lauseen johdannaisissa on hankalan näköisiä kaavioita, mm. 5.101 – josta *niin & näin* -lehdessä toivottavasti keskustellaan, kun saan toimitetuksi turkulaisen ystäväni siinä huomaaman kauneusvirheen. Sen sijaan lause 5.6, ”Die Grenzen meiner Sprache bedeuten die Grenzen meiner Welt” (Kieleni rajat merkitsevät maailmani rajoja) voisi olla yhtä hyvin viisaan kansanmiehen kuin tunnetun filosofin pohdintaa.

Oli siis välttämättä saatava aikaan käännös, joka sisältää myös *Fall*-sanan arkikielisen sävyn. Otettakoon esimerkki ruotsista. Joku sanoo toiselle: ”Kalle brukar visa sig naken på morgonen.” (Kallella on tapana näyttävä alastomana aamulla.). Koska koko yhteisö tuntee Kallen viuhahamistarpeen, toinen vastaa tähän tyynesti: ”Det är ju fallet.” (Niinhän se on.)

Uni saa aikaan ihmeitä. Viime kesänä 6.6.2010 kello kuusi aamulla heräsin siihen, että olin keksinyt *Tractatuksen* ensimmäisen lauseen kattavan suomennoksen: ”Maailma on kerta kaikkiaan sellainen kuin se on.”

Über Gewissheit

– Libretto Wittgenteinin teoksen pohjalta

M.A.Numminen:

Fragen an Ludwig Wittgenstein

(Die numerierten Antworten sind vom Buch *Über Gewissheit*.

Wittgensteinin numeroidut suomenkieliset vastaukset ovat Heikki Nymanin kääntämästä kirjasta *Varmuudesta*.)

Sopran:

Was

bedeutet dies alles,

Herr Philosoph?

Ist die Welt wahr?

Sopraano:

Mitä

tämä kaikki tarkoittaa,

herra filosofi?

Onko maailma totta?

Wittgenstein (=Orchester):

Mein Weltbild habe ich nicht,

weil ich mich von seiner Richtigkeit

überzeugt bin.

Sondern es ist der überkommene

Hintergrund,

auf welchem ich zwischen wahr

und falsch unterscheide. (94)

Wittgenstein (=Orkesteri)

Maaailmankuvaani minulla ei ole siksi,

että olen vakuuttunut

sen paikkansapitävyydestä.

Se on peritty tausta,

jolla teen eron

toden ja epätoden välillä.

Sopran:

Ludwig Wittgenstein,

können Sie mir, bitte, sagen,

wie man das Weltbild sehen muss.

Sopraano:

Ludwig Wittgenstein,

voisitteko sanoa minulle,

miten maailmankuva täytyy nähdä.

Wittgenstein:

Die Sätze, die dies Weltbild beschreiben,

könnten zu einer Art Mythologie gehören.

Das Spiel der Sätze

kann man auch rein praktisch lernen. (95)

Wittgenstein:

Lauseet, jotka kuvaavat tämän

maailmankuvan, voisivat kuulua

eräänlaiseen mytologiaan.

Lauseiden peli on mahdollista oppia vain käytännössä.

Sopran:

Kann ich dieses mit Gewissheit lernen?

Sopraano:

Voinko oppia tämän aivan varmasti?

Wittgenstein:
Die Gewissheit ist gleichsam ein Ton,
in dem man den Tatbestand feststellt. (30)

Sopran:
Ist es also wahr, dass ich sicher darüber sein kann?

Wittgenstein:
Die Sätze, zu denen man, wie gebannt,
wieder und wieder zurückgelangt,
möchte ich aus der philosophischen Sprache
ausmerzen. (Ausmerzen, ausmerzen.) (31)

Sopran:
Ein Zitat von Ihnen:
"Wir merzen also die Sätze aus,
die uns nicht weiterbringen." (33)

Wittgenstein:
Richtig! (Richtig. Richtig.)

Sopran:
Mehr von Ihnen:
"Das Bild der Erde als Kugel ist ein gutes Bild,
es bewährt sich überall,
es ist auch ein einfaches Bild
— kurz, wir arbeiten damit,
ohne es anzuzweifeln." (147)

Wittgenstein:
Richtig! (Richtig. Richtig.)

Sopran:
Mehr von Ihnen:
"Warum überzeuge ich mich nicht davon,
dass ich noch zwei Füße habe,
wenn ich mich von dem Sessel
erheben will?
Es gibt kein warum.
Ich tue es einfach nicht.
So handle ich." (148)

Wittgenstein:
Richtig! (Richtig. Richtig.)

Sopran:
Noch eins:
"Mein Leben zeigt,
dass ich wiess oder sicher bin,
dass dort ein Sessel steht, eine Tür ist
und so weiter.
Ich sage zu meinem Freunde

Wittgenstein:
Varmuus on ikään kuin äänensävy,
jolla henkilö toteaa asiantilan.

Sopraano:
Onko siis totta, että voin olla varma siitä?

Wittgenstein:
Lauseet, joihin palaamme kuin
noiduttuina yhä uudelleen,
haluaisin karsia pois
filosofian kielestä.

Sopraano:
Lainaus Teiltä:
"Karsimme siis pois ne lauseet,
jotka eivät vie meitä eteenpäin."

Wittgenstein:
Oikein! (Oikein. Oikein.)

Sopraano:
Lisää teiltä:
"Kuva maasta pallona on hyvä kuva,
Se osoittautuu oikeaksi
kaikkialla, se on myös yksin-
kertainen kuva. Lyhyesti sanoen:
toimimme sen mukaan sitä
epäilemättä."

Wittgenstein:
Oikein! (Oikein. Oikein.)

Sopraano:
Lisää teiltä:
"Miksi en varmistu siitä, että
minulla on yhä kaksi jalkaa, kun
haluan nousta tuolista?
Ei ole mitään syytä.
En yksinkertaisesti tee niin.
Näin minä toimin."

Wittgenstein:
Oikein! (Oikein. Oikein.)

Sopraano:
Vielä yksi:
"Elämäni osoittaa, että tiedän
tai olen varma,
että tuolla on tuoli, ovi
ja niin edelleen.
Sanon ystävälleni esimerkiksi:

zum Beispiel
'Nimm den Sessel dort',
'Mach die Tür zu'
et cetera, et cetera." (7)

Wittgenstein:
Selbstverständlich!
Was ich weiss, das glaube ich. (177)
Mein Leben besteht darin,
dass ich mich mit manchem
zufriedengebe. (344)

Orchester (singt und spielt):
Alles Sprachspiel beruht darauf,
dass Wörter und Gegenstände
wiedererkannt werden.

Wir lernen mit der gleichen
Unerbittlichkeit,
dass dies ein Sessel ist,
wie dass zweimal zwei ist vier. (455)

Sopran:
Warum haben Sie,
Ludwig Wittgenstein,
mein Lieblingsphilosoph,
den Satz zweihundert
neun-und-neunzig
in Buch *Über Gewissheit*
auf Englisch geschrieben?

Sie haben ihn so gefasst:
"We are satisfied
that the earth is round."
Sie hätten schreiben müssen:
Wir sind zufrieden,
dass die Erde rund ist.

Die Orchestermitglieder singen (und spielen):
Ich sitze mit einem Philosophen
im Garten.
Er sagt zu wiederholten Malen:
(Sopran:) "Ich weiss, dass das ein Baum ist",
(Orch.mitgl.) wobei er auf einen
Baum unsrer Nähe zeigt.

Ein Dritter kommt daher
und hört das,
und ich sage ihm:
(Sopran:) "Dieser Mensch ist nicht verrückt:
Wir philosophieren nur."

'Ota tuoli tuolta',
'sulje ovi'
ja niin edelleen, ja niin edelleen."

Wittgenstein:
Tietysti!
Mitä tiedän, sen uskon.
Elämäni sisältö on siinä,
että tyydyn
moniin asioihin.

Orkesteri (laulaa ja soittaa):
Kaikki kielipelit perustuvat siihen,
että sanat ja esineet tunnistetaan.

Me opimme samalla
taipumattomuudella,
että tämä on tuoli, kuin opimme,
että kaksi kertaa kaksi on neljä.

Sopraano:
Miksi te, Ludwig Wittgenstein,
mielifilosofini, olette
kirjoittanut *Varmuudesta*-kirjan
lauseen kaksisataa
yhdeksänkymmentä yhdeksän
englanniksi?

Olette kirjoittanut näin:
"We are satisfied
that the earth is round."
Teidän olisi pitänyt kirjoittaa:
Wir sind zufrieden,
dass die Erde rund ist. (Olemme
tyytyväisiä että maa on pyöreä.)

Orkesterin jäsenet laulavat (ja soittavat):
Istun filosofin kanssa
puutarhassa.
Hän sanoo toistuvasti:
(Sopraano:) "Tiedän, että tämä on puu." (Orkesterin jäsenet) in
samalla lähellämme olevaa puuta.

Joku kolmas henkilö
tulee paikalle ja kuulee tämän,
ja sanon hänelle:
(Sopraano:) "Tämä ihminen ei ole (467) hullu:
Me vain filosofoimme."